

Зарубіжна література

Елліна Циховська

УДК 007 : 304 : 070

АМЕРИКАНСЬКІ PULP-ЖУРНАЛИ: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ПРИЧИНИ ПОПУЛЯРНОСТІ

У статті розглядається історія виникнення американських pulp-журналів. Авторка акцентує увагу на основних фактах розвитку цієї індустрії, іменах, які сприяли зростанню популярності т. зв. "целюлозних" видань.

Ключові слова: pulp-журнали, видавець, наукова фантастика, "крутий детектив", нуар.

Ellina Tsykhovska. American pulp magazines: Origins and reasons of popularity

The article deals with the origins of American pulp magazines. The author focuses on the basic facts of this industry's development, as well as on the persons who boosted the popularity of the so called "pulp" press.

Key words: pulp magazines, publisher, science fiction, hard-boiled detective, noir.

Історію заснування pulp-індустрії та американських т. зв. "целюлозних" ("pulp") журналів висвітлювали у своїх розвідках багато дослідників: історію виникнення та специфіку pulp-журналів досліджував П. Хейнінг у книжці "The classic era of American pulp magazines" (2001); мистецтво ілюстрацій розглядали Ф. М. Робінсон та Л. Девідсон у "Pulp culture: the art of fiction magazines" (1998), а також Р. Лессер у "Pulp art: original cover paintings for the great American pulp magazines" (2005). Біографії та творчості авторів "pulp fiction" присвятив "Encyclopedia of pulp fiction writers" (2009) Лі Сервер; розвиток наукової фантастики на сторінках "целюлозної" преси простежив М. Ешлі в "The time machines: the story of the science-fiction pulp magazines from the beginning to 1950" (2000) та Е. Ф. Блайлер у "Science-fiction: the early years" (1990); огляд спортивної pulp-преси, ролі головних героїв, редакторів та письменників у ній належать Д. Дайнону в "Sports in the pulp magazines" (2006); основні риси, притаманні героям pulp-літератури, окреслив Д. Хатчисон у "The great pulp heroes" (1998) тощо. Д. Мізіроль у виданні "The superhero book: the ultimate encyclopedia of comic-book icons and Hollywood heroes" (2012) належить доволі цікаве порівняння праць "Людина та її символи" К.-Г. Юнга та "Герой з тисячами облич" Дж. Кемпбелла на основі подібності обох досліджень щодо суспільної потреби в героях. Праці належать переважно американським дослідникам, натомість в українській науці цей сектор друкованих видань недостатньо розглянутий.

Автори "Book History" (2000) Е. Грінспан та Д. Роуз зауважують, що pulp-журналам не відведено місця в історії американських журналів. Т. Педерсон у "Magazines in the twentieth century" присвячує їм усього сім сторінок із трьохсот дев'яноста семи, Д. Теббель і М. Е. Цукерман – дев'ять із трьохсот вісімдесяти двох у "The magazines in America, 1741-1990" (Нью-Йорк, 1991), але "жодної академічної історичної праці не існує, хоча фани, письменники та редактори й назбирали матеріал" [10, 227].

Поява pulp-літератури наприкінці XIX ст. вирішила одразу кілька суттєвих проблем як для видавців та авторів, так і для читачів. Для видавців це був справжній комерційний успіх: книжки продавалися численними тиражами, до чого заохочувала неймовірно приваблива ціна в кілька центів. Для багатьох авторів публікації у pulp-журналах стали неоціненним стартом у кар'єрі. Для читача ж pulp-література стала ескапізмом від буденності, а в роки Великої депресії в США (1929–1940) вона виконувала месіанську роль можливості абстрагуватися від економічної кризи. Відомо, що саме на 1920–1930-ті роки припадає пік популярності pulps. Як зазначають Е. Грінспен та Д. Роуз, “Pulp-журнали виконували місію налагодження нелегких стосунків між рештками кустарної та споживацької культури, що тільки-но зароджувалася” [10, 206].

Своєю назвою pulp-журнали завдячують матеріалу, з якого вони були виготовлені. Низькоякісний папір – грубий і негладкий – становив собою целюлозну масу із вторинної сировини, а самі журнали розміром у 7×10 дюймів з кричущою кольоровою обкладинкою та обсягом близько 120 сторінок пропонували не менш спірної якості літературу, призначену для масового читача. Отже, поняття “pulp” застосовувалося як зневажливий термін для певного сорту белетристики та її авторів, продукцію яких нерідко характеризували як “халтуру”, “треш” (“макулатура”) і яка містила елементи легкого порно, кіча, низькопробного любовного роману, детективу, вестерну, третьосортного сентиментального роману. Як пише С. Бережної, “pulp-журнали були виданнями для “Джона Доу” – середнього в усіх відношеннях американця, що читання розумів тільки як приємне проведення часу й від літератури очікував лише розваги” [1].

Найбільший обсяг продажів pulp-літератури припадав на середній захід США; за результатами одного із соціальних опитувань щодо популярних видань такий середньозахідний американець – типовий читач pulp-журналів – визначався як “молода, одружена людина, що заробляла на життя фізичною працею, мала обмежені можливості й мешкала в індустріальному місті” [3, 7-8].

Головні герої pulp-журналів занурювали читача у віртуальний світ-утопію, якою б вони хотіли бачити свою повсякденність, і, на відміну від їх власного життя, не герой обертався навколо світу, а світ обертався за бажанням героя, що невдовзі знайшло втілення в образі супергероя в коміксах. Як пишуть Пол та Лорі Пауерс: “Pulp-герої мали бездоганні манери, демонстрували порушення всіх законів задля праведної мети, коли ситуація того вимагала. А випадків було багато. Їх очі спалахували від обурення через знехтувану справедливість, і вони незворушно знищували своїх ворогів, не зморгнувши оком” [16, 22].

У pulp-журналах друкувалися детективні, фантастичні, пригодницькі, готичні оповідання, вестерни, містика, уривки романів із цих жанрів. Починаючи з 1890-х років, ці журнали були напрочуд популярними протягом шістдесяти років, після чого естафету перейняло телебачення. Символічною датою завершення епохи pulp-журналів прийнято вважати 1957 рік, коли було ліквідовано American New Company, найбільшого дистриб'ютора pulps. Серед спадкоємців і континуаторів pulps називають комікси, т. зв. “harlekin” (від однойменної назви видавництва) [15, 213].

У 1940-х рр. на схилі популярності pulps на противагу їм з'явився інший мас-маркетинговий продукт – т. зв. “paperbacks” (“література в м'якій обкладинці”), які з 1938 року містили приблизно таку саму кількість слів, як і “целюлозні” журнали, але “характеризувалися довготривалим нарративом одного автора або командою співавторів” [11, 13]. Ранні paperbacks були перевиданнями

класики з “Pulprdom”¹ [17] і вміщували твори Ерла Стенлі Гарднера та Фредеріка Фауста разом з популярними британськими авторами, зокрема Агатою Крісті.

Заслуга “целюлозних” журналів полягає в тому, що вони дали світові таких відомих авторів, як Едгар Райс Берроуз, Макс Бренд, Зейн Грей, Дешіл Хемметт, Реймонд Чендлер, Ерл Стенлі Гарднер, Говард Філіпс Лавкрафт, Кларк Ештон Сміт, Абрахам Меррітт, Роберт Е. Говард, Роберт Е. Хайнлайн, Джон Д. Макдональд, Айзек Азімов, Рей Бредбері. Прикметно, що британські pulp-журнали менш відомі, ніж їх американські колеги, можливо, через те, на думку М. Ешлі, що “вони були менш сенсаційні і їхня справжня цінність повинна ще визначитись, незважаючи навіть на те, що на них доводиться основна маса оповідань, опублікована в Британії в перші 40 років ХХ ст.” [2, 10].

Перший pulp-журнал з’явився 1882 року, коли американський видавець Френк Мансі запустив дешевий щотижневик для дітей під назвою “The Golden Argosy”, який невдовзі еволюціонував у періодичне видання для дорослих “Argosy” обсягом у 200 сторінок. До речі, перший британський pulp-журнал з’явився 1905 р. під назвою “The Grand Magazine” і проіснував до квітня 1940 р.

Створення pulp-журналів для Ф. Мансі було лише одним із багатьох прибуткових новацій, серед яких – друк дорогих рекламних оголошень у підвладних йому виданнях, злиття споріднених журналів та газет для економії виробництва, нейтральні теми на шпальтах видань для уникнення будь-яких конфліктів, які могли б коштувати редакції численних судових позовів. Ф. Мансі належали відомі газети (“Washington Times”, “Baltimore News”, “Sun”, “Globe”, “Mail”, “Telegram”, “Herald”), які, за оцінкою деяких критиків, своєю комерційною діяльністю й політикою невтручання він зробив безликими.

На час появи pulp-журналів цей сектор масової літератури був репрезентований т. зв. “dime novels” – “десятицентовими романами”, видання яких розпочалося в 1860-ті рр. [5, 13]. “Beadle’s Dime Novels” (1860–1874) – серія паперових брошур, кожна з яких налічувала близько ста сторінок. Варто зазначити, що ціна на pulp-журнали варіювала від п’яти до двадцяти п’яти центів за номер, а це складало половину ціни будь-якого типового періодичного видання.

Спостерігаючи популярність заснованого ним нового формату, Ф. Мансі в січні 1905 р. заснував другий журнал цього жанру “All-story”. Хоча в “All-story” [21] друкувалися такі види белетристики, як містика, саспенс, вестерн, жіночі оповідання, слави він набув завдяки пригодницьким оповіданням.

Тридцятишестирічний майбутній американський новеліст і творець історій про Тарзана Е. Р. Берроуз свою співпрацю з pulps Ф. Мансі розпочав 1911 року. За допомогою редактора “All-story” Т. Н. Мейткальфа Е. Берроуз відкоригував свій рукопис оповідання “Під місяцями Марса”, яке вийшло 1912 року в серіальній формі під псевдонімом Норман Бін. Успіх твору спонукав Едгара Берроуза почати серйозну письменницьку діяльність. Так, того ж року з’явилася перша історія про Тарзана – сина англійських аристократів, загубленого в африканських джунглях у дитинстві та вихованого мавпами, що переросла 1914 р. в цілий роман із 25 книжок “Тарзан – приймак мавп”. Більшість своїх ранніх праць в “All-story” друкували Рекс Стаут і Джонстон Маккаллі, чий герой Зорро з’явився на сторінках журналу в серпні 1919 року.

Слід зазначити, що саме одному з видавців pulp-журналу світ наукової фантастики завдячує винаходом цього терміна. Хьюго Гернсбек, засновник першого журналу “Amazing stories” (видавався з 1926 р.), по праву був названий С. Московіцем “батьком наукової фантастики”. І до нього наукова фантастика існувала як явище, окреслюючись як історії про винаходи, міжпланетні мандри,

¹ Pulprdom – це маленький журнал (у середньому 28 сторінок) про pulp-журнали та їх учасників з багатьма кольоровими репродукціями. Виник із журналу “ERB-dom”, присвяченому Едгарові Райсу Берроузу.

про майбутнє, зруйнування Землі, безсмертних людей, однак вона потребували терміна, який і дав Х. Гернсбек, – “scientifiction” [8, 11]. Він “переконав читачів, інших видавців і, врешті-решт, узагалі світ повірити в існування “science fiction” як окремої категорії літератури” [23, 17].

Сам Х. Гернсбек писав у “Science Wonder Stories” 1929 р.: “Я заснував рух наукової фантастики в Америці в 1908 р. завдяки своєму першому журналові “Modern Electrics” [цит. за: 23, 5]. Між 1926 та 1936 роками Гернсбек запустив шість журналів наукової фантастики й написав дві дюжини редакторських статей, а також одну власну, присвячену актуальним питанням наукової фантастики. У першому номері “Amazing stories” (квітень 1926 р.) були надруковані твори Жюль Верна, Едгара По, Герберта Веллса – класиків жанру, чії твори й уособлювали для Х. Гернсбека “scientifiction”.

Прикметно, що зникли фактично всі pulp-журнали, крім журналів наукової фантастики. “Поки інші категорії pulp-журналів були витіснені телебаченням, – пишуть автори “The Cambridge Companion to Science Fiction”, – наукова фантастика продовжувала розвиватися <...>, навіть перед обличчям розквіту науково-фантастичного програмування у фільмах і на телебаченні” [19, 17]. Ці ж дослідники зауважують, що наукова фантастика була лише ілюзорною частиною традиції pulp-журналів, насправді перебуваючи від неї осторонь, оскільки перш ніж з’явитися в пригодницьких журналах наукова фантастика була наслідком загального руху популяризації фантастики.

Pulp-журнали для багатьох письменників були стартовим майданчиком на шляху до слави, якої вони досягали або натхнені чужим прикладом, або друкуючись спочатку в цих виданнях. Так, англійський футуролог Артур Ч. Кларк познайомився з науковою фантастикою на сторінках “Amazing stories” Х. Гернсбека. Ептон Сінклер у студентські роки публікував жартівливі та бульварні історії в пригодницьких та dime-журналах для того, щоб прогодувати свою родину. Гораціо Альджер, Едгар Райс Берроуз, О. Генрі, Натаніель Готорн, Зейн Грей, Теодор Драйзер, Джеймс Фенімор Купер, Джек Лондон, Едгар Алан По, Ептон Сінклер, Дешіл Хемметт, Реймонд Чендлер писали pulp-літературу [13, 5]. Згодом засоби pulp-літератури використовували у своїй творчій діяльності багато письменників – як самі засоби, так і пародію на них. Зокрема, Курт Воннегут – представник наукової фантастики – часто пародіював pulp-елементи, якими нерідко послуговується космічна белетристика, зокрема “неправдоподібні дії” та “астрономічні феномени” [22, 37-38].

Уже в 1930 р. видавнича група “Clayton publishing Co”, натхнена успіхом “Amazing stories”, створила власний аналог під титулом “Astounding Stories”, який згодом перетягнув більшість авторів свого попередника “Amazing stories” переважно через малі гонорари, які платив Х. Гернсбек. У травні 1938 р. редактором “Astounding stories” став Джон В. Кемпбелл, який того ж року змінив назву журналу на “Astounding science fiction”, 1960 р. – на “Analog Science Fact & Fiction”, а в листопаді 1992 р. назва була відкоректована на “Fiction and fact” замість “Fact & Fiction”. Проте сьогодні журнал більше відомий під назвою “Analog” [14, 7].

Дж.-В. Кемпбелл згуртував навколо свого журналу таких письменників, як Лестер дель Рей, Роберт Е. Хайнлайн, Айзек Азімов, Кліффорд Саймак та Теодор Стерджен, які змінювали обличчя наукової фантастики протягом 1940-х років [20, 841]. Письменник-фантаст А. Азімов звернувся до Дж.-В. Кемпбелла з ідеєю написання майбутньої історії про становлення й падіння галактичної імперії, натхнений “Історією занепаду та загибелі Римської імперії” Е. Гіббона, і той переконав його написати безстрокову серію оповідань із цієї тематики, після чого А. Азімов здійснив свій проект [4, 12]. Свого часу А. Азімов під час

роботи в батьковій кондитерській захопився читанням pulp-журналів і невдовзі запропонував власну фікцію: у 18 років він продав своє перше оповідання, успіх якого приписав не так особистим здібностям, як низьким стандартам pulp-журналів. Двома з половиною роками пізніше він опублікував своє тридцять друге оповідання "Сутінки", що стало одним із найвідоміших творів наукової фантастики свого часу.

Внесок pulp-журналів в історію літератури неоціненний, оскільки саме в ній зародилася американська детективна новела [6, 710], репрезентована в таких журналах, як "Black mask", "Dime detective", "Thrilling detective", "Detective story magazine". Журнал "Black mask" дав старт кар'єрі Дешіла Хемметта та Реймонда Чендлера, які разом із Джеймсом М. Кейном вважаються засновниками т. зв. "крутого детективного роману" й разом з Корнеллом Вулрічем, Девідом Гудсом стоять біля витоків жанру нуар – гібридного жанру, який вважають різновидом "крутого детективу", популяризованого в pulp-журналах [20, 739]. Pulp-детективні оповідання трансформуються Голівудом у шедеври 1940-х років – фільму-нуар, найкращими сценаристами яких стали Р. Чендлер і Д. Хемметт.

Після того, як у 1933 р. журнал "Black mask" опублікував перше оповідання Р. Чендлера, він продовжував писати для "целюлозних" журналів до того часу, поки не вийшов його перший роман "The big sleep" (1939), успіх якого одразу забезпечив йому місце сценариста в Голлівуді. Д. Хемметт звільнився в 1920 році з детективного агентства Пінкертонна через туберкульоз і з того часу почав писати короткі оповідання, найважливіші з яких публікував журнал "Black mask", де з'явилися його перші чотири романи в серіальній формі. Доленосний для творчості Д. Хемметта роман "Мальтійський сокіл" теж уперше з'явився у "Black mask" у вигляді 65000 слів у п'яти частинах (вересень 1929 – січень 1930). До речі, перше оповідання Д. Хемметта було надруковане в журналі в 1922 р. під псевдонімом Пітер Коллінсон. Роком пізніше в "Black mask" Ерл Стенлі Гарднер дебютував під псевдонімом Чарльз М. Грін.

Містика, саспенс і хорор складали один із найпопулярніших сегментів pulp-журналів, зокрема, журнал "Weird tales" вважається виданням, котре сприяло формуванню цього жанру. З часу свого дебюту в березні 1923 р. "Weird tales" належав засновникам "Rural publications" Дж. Кларку Генненбергеру та Дж. М. Ленсінгеру, котрі невдовзі через фінансові труднощі поділили між собою журнали, власниками яких вони були, після чого "Weird tales" дістався Дж. К. Генненбергеру. Авторами бестселерів у "Weird tales" були послідовник Едгара По Говард Ф. Лавкрафт – письменник оповідань "світового жаху" та Роберт Е. Говард з винаходом напряму в стилі "меча-і-магії" та популярною серією історій про Конана-варвара, цикл про якого складається з 21 твору. У 1936 р. золота ера "Weird tales" закінчилася: застрелився Р.-Е. Говард, а роком пізніше помер Г.-Ф. Лавкрафт, через що журнал був проданий Дж. Генненбергером видавцю "Short stories" Дж. Ділені.

Відкриттям pulp-журналів став і письменник-фантаст Рей Бредбері. Інтерес дитинства до фантастичних та жахливих історій утілювався в написання першої фантастичної оповіді "Pendulum", яку він створив разом з приятелем Генрі Хассе і яка була надрукована в "Super science stories". Після цього він став одним з постійних авторів "soft science" у pulp-журналах, друкувався в "Planet stories", який опублікував такі відомі його твори, як "Корабель покійників" та "Лазаре, йди вперед". Улітку 1946 р. в номері "Planet stories" було надруковане перше оповідання з "Марсіанських хронік" Р. Бредбері, яке в 1950 р., коли побачило світ у формі окремої книжки, зробило її автора відомим.

Однією з найуспішніших тематик pulp-журналів був пригодницький жанр, основу якого складає "формула дії" [18, 33], і найпопулярнішим у цій сфері був журнал

“Adventure” (заснований у жовтні 1910 р.). Специфічна й надзвичайно притягальна для читачів ознака “Adventure” полягала в тому, що автори журналу в написанні історій спиралися на власний досвід, що не було притаманно pulp-літературі, враховуючи її орієнтацію на вигадку як основну функцію цього роду літератури. Так, Артур О. Фріл власною персоною обстежував джунглі Оріноко у Венесуелі, а автор вестернів Вілбур С. Таттл, син шерифа округу Доусон штату Монтана, із середини знав специфіку тієї справи, про яку писав. Експедиція Абіссинією у 1927 р. мандрівника Гордона Маккрі за “загубленим ковчегом” була профінансована журналом “Adventure”, де з’явилась серія оглядових статей про події експедиції, а згодом ці події лягли в основу бестселера Г. Маккрі “The Last of Free Africa” [9].

Успішним маркетинговим ходом “Adventure” стало те, що журнал увів в ужиток щось на зразок “членства”, забезпечуючи кожного зі своїх читачів ідентифікаційною картою. Згідно з політикою журналу в разі нещасливого випадку або вбивства власника карти та людина, яка випадково натрапила на тіло, могла зв’язатися з редакцією, остання після цього повідомляла найближчих родичів постраждалого члена свого журналу [7, 180]. Це ноу-хау зумовило справжній бум щодо членства в журналі: деякі власники карток “Adventure” врешті-решт навіть сформували Клуб шукачів пригод Нью-Йорка.

1906 року вийшов перший тематичний pulp-журнал, присвячений залізниці, – “The railroad man’s magazine”. За ним з’явилися журнали з морської тематики – “Sea stories magazine” (засновані в 1922 р., редактор – Г.-В. Ральстон), баскетбольної – “Basketball stories” (1937 р., редагований М. Райсом) тощо. У 1927 р. ринок pulp-преси вибухнув журналами авіаційної тематики – “Air trails”, “Air adventures”, “Air wonder stories”, “Dare-devil aces”, “Flying aces”, “Flying stories”, “Sky trails”, “Wings”, першим з яких став “Air stories” (1927 р., редактори Д. Б. Келлі та М. Райс). “Золота ера” авіаційної белетристики була зумовлена трансатлантичним перельотом американського льотчика Чарльза Ліндберга – першого, хто сам здійснив переліт через Атлантичний океан.

Ушановуючи героїзм та трагічні події Першої світової війни, деякі pulp-журнали, зокрема “War stories” (1926), “Battle stories” (1927), “Over the top” (1928), “Under fire” (1928), “Soldier stories” (1929), прославляли подвиги військових. Були й журнали, що спеціалізувалися винятково на повітряних історіях зазначеного періоду (“Air stories” (1927), “Aces” (1928), “Wings” (1928), “Flying aces” (1928), “Air trails” (1928)), і ті, що концентрували увагу на морських військових битвах (“Navy stories” (1929), “Submarine stories” (1929)).

Окрема сторінка в історії розвитку pulp-журналів належить ілюстраціям як невід’ємній частині pulp-культури. Деякі художники зробили собі ім’я на яскравих різючих обкладинках, до того ж за кожним журналом був закріплений свій митець. Привабливі кольори обкладинок сприяли ефективності продажів, більш того, як зазначають Р. Лессер і Р. Рід, “мистецтво обкладинок продавало pulp-журнали набагато частіше, ніж гучне ім’я автора” [12, 14].

Ініціатива Ф. Мансі, підхоплена багатьма іншими видавцями, призвела до того, що фабрика pulp-журналів нараховує велику кількість найменувань, серед яких як різножанрові видання, так і вузько тематичні: “Basketball stories”, “The blue book magazine”, “Breezy stories”, “The cavalier”, “Dynamic science stories”, “Famous fantastic mysteries”, “Fight stories”, “Flying stories”, “Frontier stories”, “Ghost stories”, “Ginger stories”, “Hutchinson’s story magazine”, “The green book magazine”, “Jungle stories”, “New story magazine”, “Out of this world adventures”, “Railroad man’s magazine”, “Sea stories magazine”, “Sweetheart stories”, “Thrilling adventures”, “Wonder stories”, “World fiction” тощо.

Популярність pulps пояснювалася тим, що цей жанр став інновацією на ринку друкованих видань, враховуючи й той факт, що ця інновація

пропонувалася за доступною ціною, а “целюлозні” журнали були розраховані на середньостатистичного американця – найбільшу за кількістю аудиторію. Будучи одним із найвдаліших проектів масової літератури, pulp-журнали подарували світові основоположника терміна “наукова фантастика” Хьюго Гернсбека з журналом “Amazing stories”, засновників “крутого детективного роману” Д. Хемметта та Р. Чендлера, відкрили імена А. Азімова, Е. Берроуза, Р. Бредбері, К. Саймака. Деяких письменників-початківців надихала свого часу на творчість pulp-преса, для деяких вона була перехідним періодом на шляху до більших досягнень. У “целюлозних” журналах отримали життя всім відомі сьогодні герої – Джон Картер, Тарзан, Конан-варвар, Зорро, Доктор Лють, Капітан Майбутнє, Павук, Тінь та ін.

Pulp-література та її pulp-автори перетворили для читачів реальність (так само, як колись це зробили письменники-романтики зі своїм героєм-бунтарем у центрі світобудови) зі втечею до вигаданих світів, екзотичних країн, із зображенням ситуацій на межі життя і смерті тощо. Отже, pulp-журнали – це невід’ємна складова не так американської літератури, як культури, розгляд контекстів якої необхідний під час аналізу певних літературних процесів та явищ, що завдяки подібному розглядові набувають цілісності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бережной С.* Баллада о карьере (жизнь и деяния Фрэнка Манси) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://barros.rusf.ru/article017.html>.
2. *Ashley M.* The time machines: the story of the science-fiction pulp magazines from the beginning to 1950. – Liverpool: Liverpool University Press, 2000. – 300 p.
3. *Bold C.* Selling the wild west: popular western fiction, 1860 to 1960. – Bloomington: Indiana University Press, 1987. – 215 p.
4. *Carroll S.* Asimov Isaac // *Hamilton G., Jones B.* Encyclopedia of American popular fiction. – New York: Facts on File, 2009. – P.11–13.
5. *Cox J. R.* The dime novel companion: a source book. – Westport: Greenwood publishing group, 2000. – 333 p.
6. *Cuddon J. A.* The Penguin dictionary of literary terms and literary theory. – London: Penguin books, 1999. – 991 p.
7. *Drowne K M., Huber P.* Nineteen Twenties. – Westport: Greenwood Publishing Group, 2004. – 331 p. – (American popular culture through history).
8. *Everett F. B.* Science-fiction: the Gernsback years: a complete coverage of the genre magazines... from 1926 through 1936. – Kent: Kent State University Press, 1998. – 730 p.
9. *Gordon MacCreagh* – Adventurer, Explorer, Big game hunter, Writer [Електронний ресурс] // Pulpflakes. – Saturday, 11 – August 2012. – Режим доступу: <http://pulpflakes.blogspot.com/2012/08/gordon-maccreagh-adventurer-explorer.html>
10. *Greenspan E., Rose J.* Book history. – V.3. – Pennsylvania: Penn State Press, 2000. – 317 p.
11. *Landrum N. L.* Paperback novels // *Landrum N. L.* American mystery and detective novels: a reference guide. – Greenwood publishing group, 1999. – P.13–14.
12. *Lesser R., Reed R.* Pulp art: original cover paintings for the great American pulp magazines. – New York: Gramercy Books, 1997. – 182 p.
13. *Lopes P.* Demanding Respect: The evolution of the American comic book. – Philadelphia: Temple university press, 2009. – 260 p.
14. *Madison N. V.* Astounding stories [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.pulpmags.org/database_pages/astounding_stories.html.
15. *Potrykus-Woźniak P.* Pulp fiction // *Potrykus-Woźniak P.* Słownik nowych gatunków i zjawisk. – Warszawa; Bielsko-Biała: Park Edukacja, 2010. – S.212–214.
16. *Powers P.S., Powers L.* Pulp writer: twenty years in the American grub Street. – U of Nebraska press, 2007. – 274 p.
17. *Pulpdom* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pulpdom.com/>
18. *Robinson F. M., Davidson L.* Pulp Culture: The Art of Fiction Magazines. – Hong Kong: Collectors Press, 1998. – 204 p.
19. *The Cambridge Companion to Science Fiction.* – Cambridge: Cambridge university press, 2003. – 295 p.
20. *The encyclopedia of twentieth-century fiction.* – Chichester, West Sussex: Wiley-Blackwell, 2011. – 1584 p.
21. *Vaughn M.* The all-story magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pulpmags.org/database_pages/all_story.html.
22. *Weibampel S.* The Role of Science Fiction: Asimov & Vonnegut a companion. – Hamburg: Diplomica Verlag, 2008. – 112 p.
23. *Westfabl G.* Hugo Gernsback and the century of science fiction. – Jefferson: McFarland, 2007. – 273 p.

Отримано 27 лютого 2013 р.

М. Бердяньск